

УНЕСОК І. П. ГУДЗИК В СТАНОВЛЕННЯ І РОЗВИТОК ТЕОРІЇ СУЧАСНОГО ШКІЛЬНОГО ПІДРУЧНИКА З МОВИ

На початку ХХІ століття перед українськими науковцями постало завдання – створення підручника ХХІ століття, тобто «сучасної досконалої навчальної книги, що не тільки даватиме дитині наукову інформацію, яку та має перетворити на систему знань, а й завдяки своїй оригінальності, інтересу, потягу до неї, здатної достойно, успішно конкурувати з телепрограмами, відеопродукцією, Інтернетом» [1, 4–5]. Треба зазначити, що ця проблема вдало вирішується провідними українськими вченими – Н. М. Бібік, І. П. Гудзик, М. С. Вашуленко, Я. П. Кодлюк, М. І. Пентиліук, О. Я. Савченко та іншими, які доклали чимало зусиль для обґрунтування теоретичних засад сучасного українського підручника.

Активним учасником дискусії, що розгорнулася наприкінці ХХ ст. – початку ХХІ ст. на сторінках часопису «Проблеми сучасного підручника» – видання, започаткованого НАПН України саме для висловлення поглядів та ідей щодо розвитку теорії і практики сучасного підручника, стала І. П. Гудзик.

Мета статті полягає у визначенні внеску науковця у становлення і розвиток теорії сучасного шкільного підручника з мови.

Наукові розвідки І. П. Гудзик присвячені актуальним проблемам підручникотворення, зокрема мові шкільного підручника, лінгвонародознавчому компоненту змісту навчання у підручниках з мови, особливостям компетентнісно орієнтованих підручників, розвитку загальнонавчальних вмінь, системі завдань для розвитку комунікативної компетенції у шкільних підручниках, семантичному аспекту мовних одиниць у підручниках з мови.

Так, у статті «Побудова тексту підручника як фактор його читабельності» [2, 123-127] дослідниця зупиняється на одному з аспектів проблеми доступності підручника, придатності для читання тією категорією читачів, для яких його призначено, – послідовності викладу, поділу матеріалу на логічно обумовлені частини, очевидності, означеності зв'язків між ними. Науковець доводить, що ефективність смислового аналізу тексту значною мірою обумовлюється особливостями його побудови. Кожен елемент змісту, кожна мікротема мають бути введені у текст таким чином, щоб їх легко було помітити, вони мають бути відповідним чином прокоментовані та пов'язані з попередньою та наступною частинами матеріалу. Великого значення надає науковець сегментації тексту.

У науковій розвідці, присвяченій лінгвонародознавчому компоненту змісту навчання у підручниках з мови [3], І. П. Гудзик наполягає на необхідності визначення змісту лінгвонародознавчого компоненту, способу його представлення у підручнику, розробці відповідних технологій навчання. Аналізуючи особливості лінгвонародознавчого компоненту змісту навчання мови, дослідниця виходить з того, що «національно орієнтована освіта покликана не лише формувати в учнів, що належать до різних національностей, патріотичні почуття громадян України, а й розвивати в них етнічну самосвідомість, інтерес до історії, культури своїх предків, сприяти збереженню, розвитку рідної мови учнів» [3, 172]. Однією з визначальних рис навчально-виховного процесу, вважає науковець, має бути інтеркультурність. Ефективним засобом досягнення інтеркультурності в навчання є використання спеціально дібраних текстів, які б показували учням і особливості певної культури, і подібні чи відмінні елементи іншої культури. Недоліком таких текстів у існуючих підручниках є зосередженість на одній культурі, мову якої вони пропонують для вивчення. Матеріали інтеркультурного спрямування мають стати, наполягає дослідниця, неодмінною частиною наших підручників. Лінгвонародознавча робота,

належним чином представлена у підручниках, не тільки сприятиме кращому розумінню учнями природи мови, збагачуватиме, активізуватиме словниковий запас школярів, а й розширюватиме їх уявлення про різноманітність світу, розмаїття культур.

Однією з перших в Україні І. П. Гудзик зацікавилась і особливостями компетентнісно орієнтованих підручників [4]. Науковець зазначає, коли певний навчальний курс зазнає суттєвих змін, саме підручники покликані представити варіанти реалізації нових підходів до відбору навчального матеріалу, передусім, нового співвідношення мовної теорії та мовленнєвої практики у навчанні, сприяти упровадженню методів роботи, спрямованих на розвиток комунікативної компетенції. Аналіз компетентнісно орієнтованого підручника мови передбачає з'ясування того, яким є запрограмоване у підручнику співвідношення мови й мовлення, тобто, співвідношення роботи, спрямованої, з одного боку, на формування знань з мови та мовних умінь і навичок та, з другого боку, на розвиток мовленнєвих умінь. Другий із цих напрямків роботи, стверджує дослідниця, має безумовно переважати. Таке бачення має виявлятися а) у відборі та способах презентації навчального матеріалу, б) у методичному апараті підручника. І. П. Гудзик наполягає на необхідності кількісного аналізу тих аспектів підручника, які дають можливість робити обґрунтовані висновки про відповідність компетентнісній зорієнтованості навчання мови. Серед них науковець виокремлює такі:

- співвідношення завдань, які спрямовані на розвиток умінь користуватися різними видами мовленнєвої діяльності, та тих завдань, що мають на меті формування знань з мови, мовних умінь і навичок;

- кількість текстів, їх тематичне та стилістичне розмаїття, обсяг, ступінь складності тощо; їх доступність для учнів певного віку, закладена можливість поступу у формуванні уміння самостійно працювати з ними.

Торкаючись такої проблеми, як розвиток загальнонавчальних умінь (умінь виконувати всі компоненти навчальної діяльності: усвідомлювати

мету діяльності; планувати виконання роботи, усвідомлювати послідовність кроків, які треба виконати; виконувати навчальні завдання; працювати з книгою; оцінювати результати виконання завдання; міркувати про процес виконання навчального завдання), І.П. Гудзик наполягає, що розвиток загальнонавчальних умінь має бути представлений у відповідних матеріалах підручників з усіх предметів шкільної програми, в тому числі і з мов. На думку дослідниці, важливою ознакою компетентісно орієнтованого підручника є лінія перевірних робіт, що включає детальний опис змісту, методики проведення й оцінювання [5].

У статті «Завдання для розвитку комунікативної компетенції у шкільних підручниках з російської мови» [6] І. П. Гудзик зазначає, що сучасний шкільний підручник важливо розглядати на основі компетентісної парадигми, а якість підручника визначається його орієнтацією на розвиток ключових компетентностей (стосуються не окремих предметів, а враховують зв'язки між елементами системи), які передбачають готовність використовувати засвоєні знання, навчальні вміння і навички, способи діяльності для розв'язання практичних, пізнавальних, комунікативних завдань. Формування ключових компетентностей має здійснюватися у єдності з роботою над змістом окремих предметів, і цю єдність, на думку автора, треба забезпечити у розробці шкільних підручників нового покоління. Мовна освіта займає особливе місце у формуванні ключових компетентностей, зокрема комунікативної. В дослідженні проаналізовано один з аспектів поєднання предметного і надпредметного змісту у шкільних підручниках з мови – розроблення завдань, які дають змогу посилити комунікативну спрямованість завдання. Науковець наголошує також на важливості поєднання у навчанні умовно-мовленнєвої діяльності з комунікативним застосуванням мовлення, тобто на важливості використання мови у її природній якості – для розв'язання завдань, які не є власне мовленнєвими, але здійснюються за допомогою мови (дидактичні

ігри, вільне обговорення цікавої проблеми, способу виконання навчального завдання тощо). Саме завдання на комунікативне застосування мовлення мають бути широко представлені у підручниках з мови, що є необхідною умовою розвитку комунікативної компетенції у навчанні.

Ефективним засобом розвитку комунікативної компетенції авторка вважає роботу в парах і невеликих групах. Завдання підручника повинні орієнтувати на регулярне застосування на уроках цієї форми навчальної діяльності.

Підручникам з мови присвячена і стаття І. П. Гудзик «Семантичний аспект мовних одиниць у підручниках з мови» [7]. І. П. Гудзик наголошує, що принципово важливою характеристикою шкільних підручників з мови є посилена увага до семантичного аспекту, до значення і особистісного смислу мовних одиниць, що необхідно для розвитку в учнів уміння успішно користуватися мовою для пізнання й комунікації. Дослідниця вважає за необхідне збільшити у підручниках кількість завдань, спрямованих на розвиток розуміння змісту, значення синтаксичних одиниць. Завдання підручника на визначення логічних відношень у словосполученні, на складання речень з конкретними словосполученнями для певної ситуації спілкування суттєво змінюють особливості роботи з мови, надають їй більшого практичного спрямування. Особливо корисні спостереження над синонімічними засобами мови, необхідні для розвитку вміння висловлювати той самий (подібний) зміст за допомогою різних лексичних і граматичних засобів. Актуальним, на думку І. П. Гудзик, є збільшення у підручниках матеріалів для змістового аналізу речення.

Як бачимо, І. П. Гудзик у своїх наукових розвідках торкалася найактуальніших теоретико-методологічних проблем створення і вдосконалення сучасних підручників і розвитку теорії і практики підручника з мови. Використання в процесі сучасного підручникотворення

ідей і здобутків науковця, безумовно, сприятиме подальшому розвитку як теорії, так і практики сучасного шкільного підручника з мови.

Література

1. Іванова О. Майбутнє творимо сьогодні / О. В. Іванова // Підручник XXI століття. – 2003. – № 1–4. – С. 4–5.
2. Гудзик І. П. Побудова тексту підручника як фактор його читабельності / І. П. Гудзик // Проблеми сучасного підручника : зб. наук. праць / Редкол. – К. : Педагогічна думка, 2000. – Вип. 2. – С. 123–127.
3. Гудзик І. П. Лінгвонародознавчий компонент змісту навчання у підручниках з мови / І. П. Гудзик // Проблеми сучасного підручника : зб. наук. праць / Ін-т педагогіки АПН України. – К. : Педагогічна думка, 2003. – Вип. 4. – С. 172–177.
4. Гудзик І. Особливості компетентнісно орієнтованих підручників для початкового навчання російської мови / І. Гудзик // Проблеми сучасного підручника : зб. наук. праць / Ін-т педагогіки АПН України. – К. : Педагогічна думка, 2006. – Вип. 6. – С. 283–293.
5. Гудзик І. П. Розвиток уміння працювати над навчальним завданням і компетентнісно орієнтований підручник з мови / І. П. Гудзик // Проблеми сучасного підручника : зб. наук. праць / Ін-т педагогіки АПН України, Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки – Луцьк: РРВ «Вежа» Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки, 2007. – Вип. 7. – С. 157–165.
6. Гудзик І. П. Завдання для розвитку комунікативної компетенції у шкільних підручниках з російської мови / І. П. Гудзик // Проблеми сучасного підручника : зб. наук. праць / Редкол. – К. : Педагогічна думка, 2008. – Вип. 8. – С. 352–361.
7. Гудзик І. П. Семантичний аспект мовних одиниць у підручниках з мови / І. П. Гудзик // Проблеми сучасного підручника : зб. наук. праць / Редкол. – К. : Педагогічна думка, 2009. – Вип. 9. – С. 459–465.

Попович А.С.

ЛІНГВОДИДАКТИЧНІ НАБУТКИ ПРОФЕСОРА

ГРИПАС НАДІЇ ЯКІВНИ

Кандидат філологічних наук професор кафедри української мови Грипас Надія Яківна тридцять дев'ять років (1966-2005 рр.) працювала в Кам'янець-Подільському національному університеті імені Івана Огієнка. Її наукові вподобання – методика навчання української мови, лінгвістичний аналіз